

ANTAL ZOLTÁN – BARTKE ISTVÁN

A KÖZPONTI (BUDAPESTI) RÉGIÓ, MINT FUNKCIONÁLIS EGYSÉG¹

A Központi (budapesti) régió körvonalazása

A lehatárolás szempontrendszere

Valamely területi egység lehatárolása történhetik adminisztratív vagy funkcionális elven. Az adminisztratív elhatárolás révén területi közigazgatási egységek jönnek létre, amelyek irányító (pl. önkormányzati) szerveikkel meghatározott módon illeszkednek a nemzeti és a területi irányítás rendszerébe; munkamegosztás valósul meg az adott szinten, valamint az alsóbb és felsőbb szintek irányító szervei, szervezetei között. A területi közigazgatási (adminisztratív) egységek viszonylagosan tartósak, az irányítási funkció hatékony gyakorlása szempontjából ez követelmény, így azonban nem tudnak alkalmazkodni a területi munkamegosztás relatíve gyors változásához.

A funkcionális elven lehatárolt régiók a területi munkamegosztás valamilyen fokú egységei és gyakran átlépik az adminisztratív határokat. Elhatárolásukkor tehát nem alapozhatunk a területi közigazgatási beosztásra, hanem a különböző társadalmi-gazdasági funkciók területi elhelyezkedéséből kell kiindulni, amelyek a különböző típusú területi kapcsolatok feltárása alapján határozhatók meg. A funkcionális régiók irányítása természetesen nem a formális adminisztratív rendszerbe tagozódik, hanem más (informális) úton valósul meg. A Központi régiót funkcionális területi egységnek tekintjük, és hipotetikus elhatárolását ennek megfelelő módszerrel oldjuk meg. Abból indulunk ki, hogy a régió – nagyságrendjét tekintve – közvetlenül az országos szint alatt (ill. a megyei szint felett) helyezkedik el, és mint ilyen a NUTS II.² szintnek felel meg. Ez a lehatárolási kísérlet nem irányul a jelenleg elfogadott hét magyarországi régió ellen, amelyeket az adminisztratív határok mentén alakítottak ki³. Csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy a termelőerő fejlődése és

¹ A tanulmány az Oktatási Minisztérium Felsőoktatási Kutatási és Fejlesztési Pályázata által támogatott kutatási program (*A Budapesti régió mint hipotetikus eurorégió társadalmi-gazdasági folyamatai és térkapcsolati rendszere*) keretében született, és 1999-ben jelent meg (In: *Tanulmányok a Központi Térség regionalizációs folyamatairól és térkapcsolati rendszeréről*. [Szerk.: Dövényi Z.–Perczel Gy.]. ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék – MTA FKI Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Osztály, Budapest, 68–84. o.). A tanulmányt szöveghűen közöljük, mindössze a kötet egységes nyelvezete miatt változtattunk a földrajzi nevek írásmódján, ill. javítottuk az eredeti kiadvány elütési hibáit. A szöveg megértéséhez szükséges definíciókat, valamint az elmúlt évtizedben végbement (és a későbbiekben nem részletezett) változásokat lábjegyzet formájában jeleztük. A megjegyzéseket írta: Szabó Szabolcs.

² Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (NUTS): Az EU 5 fokozatú területbeosztásának második szintje (NUTS 1, 2, 3, valamint LAU 1, 2).

³ Budapestet, valamint az ország 19 megyéjét 7 ún. tervezési statisztikai régióba sorolták, a már meglévő közigazgatási határok változatlansága mellett. Az egyes régiók elnevezését és földrajzi területét az Országos Területfejlesztési Koncepcióról szóló 35/1998. sz. országgyűlési határozat II. fejezetének 5.2. pontja rögzíti:

területi szerkezete nem a közigazgatási határokhoz (amelyekhez történelmi, érzelmi stb. okokból ragaszkodunk) igazodva megy végbe. Ezért időnként szükség lesz olyan régióhatárok kialakítására, amelyek jobban tükrözik a funkcionálisan ténylegesen összetartozó területeket, és ezekhez igazodik az állami irányítás rendszere (adminisztratív és pénzügyi vonatkozásban). Az ilyen keretek a legkedvezőbbek a régió belüli és interregionális fejlesztések szempontjából. A funkcionális elven működő régiók létjogosultságára sokan rámutattak a közelmúltban lezajlott régióvitákban. A Fővárosi és Pest megyei Közgyűlés, valamint az azóta megszűnt Budapesti Agglomerációs Fejlesztési Tanács⁴ (BAFT) pl. közösen készített egy dokumentumot a regionális fejlesztésről, „Alapelvek és célok” címen. Ebben a Közép-magyarországi régióval kapcsolatban (Budapest és Pest megye) „kényszerűen mesterséges regionális beosztásról” szólnak, és a régióhatárok öt-tíz éven belüli újrarajzolását remélik.

Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy minden társadalmi-gazdasági folyamat a maga számára jellemző teret generál, ill. jellemzően térségi keretben megy végbe, akkor a szóban forgó („mezo”-)térség a számára jellemző folyamatok kiválasztása útján határozható el. Vizsgálni kell tehát a Budapestről kiinduló és oda befutó kapcsolatokat, kiválasztva közülük azokat, amelyek a mezotérségen belül záródnak. Ha ezek alapján a régió nem határozható el megnyugtatóan, további szempontok alkalmazását is meg kell fontolni.

Kezdjük a kapcsolatok területi kiterjedés szerinti tipizálásával. Budapest ipari üzei, szolgáltató intézményei kapcsolataik egy részét az ország egészére és a nemzetközi szférákra is kiterjesztik (ilyenek lehetnek pl. egyes iparágak, intézmények, termelési-, nyersanyag- és gépbeszerzési, kooperációs, felsőoktatási, pénzügyi szolgáltatási stb. kapcsolatai). Ezek a makrokapcsolatok természetesen nem vehetők figyelembe a régió lehatárolásakor. Hasonló a helyzet a mikroszférában, pl. az alsófokú szolgáltatásban vagy a helyi termelésben kialakult településközi kapcsolatok sem igazítanak el a mezokörzet határait illetően. Az alsófokú vonzások által lehatárolt mikrokörzetek ugyanakkor a régió építőkövei lehetnek, ezért a régiót úgy célszerű elhatárolni, hogy az osztatlan mikrotérségekből (kistérségekből) épüljön fel.

A mezotérséggel adekvát kapcsolatok kiválasztásánál a következőkre kell tekintettel lennünk:

- Budapest és a hozzá közvetlenül csatlakozó ipari térségek (Tatabányai- és Salgótarjáni-medence, Székesfehérvár, Dunaújváros) között történelmileg létrejött és új, gyakran napi kooperációs kapcsolatok léteznek.
- Az előbbieket érvényesítő elhatárolás esetén természetföldrajzilag is jól definiálható mezotérség rajzolódik ki, amely délen mutat bizonyos nyitottságot.
- A közlekedési viszonyokat tekintve a főváros vonzása az Alföld irányába erőteljes, az M3-as, a 4-es és az M5-ös utak mentén. Ugyanakkor erős az M1-es és M7-es átmenő forgalma; a fővárossal Győr-Tatabánya, ill. Székesfehérvár tart intenzív kapcsolatot⁵.

Közép-magyarországi régió, Közép-dunántúli régió, Nyugat-dunántúli régió, Dél-dunántúli régió, Dél-alföldi régió, Észak-alföldi régió, Észak-magyarországi régió.

⁴ A BAFT az 1996. évi XXI. (Területfejlesztésről és területrendezésről szóló) törvény alapján 1997-ben alakult meg, azonban 1999-ben megszűnt, és feladatait a Közép-Magyarországi Regionális Fejlesztési Tanács (KMRFT) vette át. 2005-ben újra létrehozták, így ma is működik a szervezet, és jelenleg a fővárossal együtt 81 település tartozik hozzá. A szervezetekről Gordos Tamás tanulmányában részletes elemzés olvasható.

⁵ Az M6-os budapesti bevezető szakaszának átadásával várhatóan Dunaújváros esetében is intenzívebb lesz

- Közlekedési kapcsolattípusok: agrár- és napi ingavándor-forgalom, az agglomeráció belső gyűrűjének komplex kapcsolatai, ipar- és idegenforgalmi jellegű kapcsolatok.
- A mezőgazdasági termékfelhozatal és -feldolgozás tekintetében intenzívek a belső agglomerációs kapcsolatok (Gödöllő–Monor–Dabas–Szigetszentmiklós), közepes intenzitásúak Nagykáta, Ráckeve, Dunaújváros és Gárdony környéki településekkel. Speciális kapcsolat van a fővárosi piac és a vonzásterület külső sávjában lévő települések között.
  - A munkaerő-vonzáskörzetek döntően városkörnyék (ill. kistérségi) szinten szerveződtek. A mezokörzet lehatárolásához – amennyiben az egész számú kistérséget foglal magába – új információt nem adnak. A gazdasági visszaesés, az ipar munkaerő-kibocsátása a munkaerő-vonzáskörzetek összeszűkülésére hatottak. A régió belül jelentősen átrendeződtek a mikrotérségi munkaerő-vonzások. Jóllehet ez a régió lehatárolását közvetlenül nem befolyásolja, néhány mozzanat megemlítése indokolt. Felgyorsult a népesség kiköltözése a főváros belső kerületeiből az agglomerációs övezet településeibe. A népesség mozgását részben átrendezik a Budapest külső kerületeiben épült bevásárlóközpontok. A főváros közelében megvalósult külföldi beruházások jelentősen befolyásolják a munkaerő mozgásirányát.
  - A középszintű szolgáltatások ugyancsak döntően kistérségenként (városkörnyékenként) szerveződtek. A vonzáskörzetekben átrendeződést a települési önkormányzatok megnövekedett vállalási kedve (hogy ugyanis közép fokú intézményt működtessenek) okozhat. Ez a folyamat is elsősorban a régió belső viszonyait befolyásolja, az elhatárolásra lényegileg nem hat.
  - A felsőfokú szolgáltatások (egyetemi oktatás, klinikai orvoslás stb.) nagy részében nem rajzolódott ki az ellátó területek, így az érintett intézmények a régió elhatárolása szempontjából indifferensek.

A Központi (budapesti) régió, mint nagyvárosi (világvárosi) vonzáskörzet – társadalmi-gazdasági tartalmát tekintve – a nagyvárosi centrumból, a vele napi, gazdasági kooperációs kapcsolatban álló kistérségekből, továbbá ama területekből tevődik össze, amelyek, mint a periféria részei, erőforrásaikkal (munkaerőforrás stb.) hozzájárulnak a centrum funkciójának teljesítéséhez. Emellett a régió magában foglal olyan kistérségeket is, amelyek társadalmi-gazdasági kapcsolata a centrumhoz ma még nem bontakozott ki teljességében, elsősorban lokális funkciókkal rendelkeznek és a régió számára erőforrás-tartalékként is felfoghatóak. Természeti-földrajzi tartalmát illetően a Központi (budapesti) régió a különböző hazai nagytájak találkozási sávjában elhelyezkedő térség, amelyen belül erőteljesen hatnak a természeti-földrajzi helyzet által determinált gazdasági előnyök. A régió határai – ilyen közelítésben – hegyvonulatok, ill. folyóvölgyek mentén húzódnak; a térség déli irányban tekinthető nyitottnak. (Megfontolandó lehetne a régió kiegészítése a szolnoki és jászberényi kistérségekkel).

A régió, mint nagyvárosi vonzáskörzet központi helyet foglal el az ország hasonló elven lehatárolható régiói között: támpontot ad az öt vidéki nagyváros (Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Szeged) vonzáskörzetének (régiójának) megállapításához. A lehatárolásában

---

ez a kapcsolat, és hosszabb távon kialakulhat a vonzáskörzetnek egy déli nyúlványa (Forrás: Magyar J., 2008: Területfejlesztés a Budapest – Dunaújváros – Szekszárd tengelyen. Diplomamunka. ELTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest, 97 o.)

a kapcsolatokra, a gazdasági tartalom és természetföldrajzi tényezőkön kívül egyéb tényezők is szerepet játszhatnak. A Központi (budapesti) régió esetében ilyen tényezők pl. a népsűrűség, a vonalas infrastruktúrák területegységre jutó országos átlagot meghaladó sűrűsége, köztük a Duna-hidak sűrűsége.

Az általunk adott lehatárolás különböző elvek kompromisszumát tükrözi. Hasonló módon le kellene határolni a vidéki nagyvárosok vonzáskörzeteit a funkcionális régiók lehatárolása céljából, amelyek a közigazgatási elven megkomponált (egész megyéket magukba foglaló) régiók (NUTS II. szint) versenytársai lehetnének.

A Központi térség javasolt határainak kompromisszumos jellege abból adódik, hogy az ország fővárosa vonzáskörzetét – számos funkciót tekintve – kiterjeszti az ország teljes területére (közigazgatás, termelés-szervezés, speciális szolgáltatások stb.), emellett nemzetközi társadalmi-gazdasági vonzása is jelentős. (Így eme funkciók területi kiterjedése nem lehet szempont a határok megállapításakor.) A regionalizálás szempontjainak akkor teszünk eleget, ha a Központi (budapesti) régiót olyan komplex, természeti, művi, társadalmi-gazdasági egységként határozzuk meg és határoljuk le, amelyeknek centruma regionális szerepköre mellett országos és nemzetközi igazgatási, szervezési, irányítási funkciókat is ellát, perifériája erőforrásainak mozgósításával hozzájárul a központ országos és nemzetközi szerepkörének gazdagításához, ill. javuló ellátásához. Más oldalról a főváros a funkciójából adódó társadalmi-gazdasági előnyöket kisugározza régiójára, valamint az országra. A régió minden kistérségében autonóm módon szerveződnek a lokális funkciók.

A Központi (budapesti) régió előzetes lehatárolása

A fentiekben vázolt szempontok alapján a régió a következő területi egységekből áll: Budapest, Pest megye, Komárom-Esztergom megye, Fejér megye, Nógrád megye, Hatvani kistérség (Heves megyéből), kecskeméti kistérség (Bács-Kiskun megyéből), kunszentmiklósi kistérség (Bács-Kiskun megyéből).

A Központi (budapesti) régió típusa és funkciója

A régió típusa

A Központi (budapesti) régió nem a hagyományos értelemben vett „komplex gazdasági körzet”, hanem sajátos típusú nagyvárosi (világvárosi) vonzáskörzet. A komplex gazdasági térség („rajon”) a gazdasági térszerveződés történelmi, gazdasági fejlettséggel, a területi munkamegosztás állapotával és más tényezőkkel (mint az ország területi kiterjedése, az erőforrások és a gazdaság területi megoszlásának módja) összefüggő kategória. A rajonok klasszikus ismérvei, mint a specializáció és a komplexitás a regionális gazdasági kapcsolatok viszonylagosan kistérségi kiterjedését feltételezik, e körzetek tehát alacsony gazdasági fejlettséggel, esetleg önellátásra törekvő gazdaságpolitikával konformak. A rajonírozás klasszikus elvei napjainkban már Közép-Európára sem alkalmazhatók. A gazdasági kapcsolatok világméretű kiterjedése a magyar gazdaságra is jellemzővé vált; a globalizáció hatásai a kelet-közép-európai térségben is egyre határozottabb kifejezésre jutnak.

E világtendencia – előnyei mellett – számos kedvezőtlen hatással is jár, mint pl. az anyagi szükségletkielégítés homogeizálása stb., ill. megbontja, gyengíti a lokális termelés és annak anyagiigénye, továbbá a helyi lakosság szükségletei között még fennálló kapcsolatokat is. Az anyagi termelésre alapozott globalizáció elmélyülésével erősödnek annak korlátai is, azonban a területi munkamegosztás ésszerű mértéke sem hozza magával a rajonnak, mint területi szerveződési keretnek az újraéledését.

A hagyományos komplex gazdasági körzetek gyengülése, eltűnése ugyanis más oldalról a szolgáltatások nemzetgazdasági súlyának növekedésével is összefügg. Ez a tény a vonzáskörzetek, mint más típusú gazdasági tartalmú körzetek szerepének fokozódását hozza magával a „rajonok” rovására. Ezzel együtt erősödik a szolgáltatásokat nyújtó központok, elsősorban a magas szintű szolgáltatásokat koncentráló nagy- és világvárosok szerepe a területi munkamegosztásban. Erősíti a tendenciát a hagyományos szolgáltatások körének bővülése, kiterjedése a szélesen értelmezett anyagi termelés egyes szféráira is (management, termelési szolgáltatások stb.).

A régióközpont (Budapest) funkciója

Budapest korlátozott világvárosi funkciója az Osztrák–Magyar Monarchia keretében 1850–1918 között bontakozott ki (Beluszky, 1998). A dualizmus korában egységes és Béccsel versengő nagyvárossá vált. Nagyarányú beruházások, intézményfejlesztések révén, a közlekedési hálózatok sugaras kiépítésével létrejött ama közvetítőszerep infrastruktúrája, amely funkciót a magyar főváros elsődlegesen az osztrák-magyar birodalmon belül, majd Európa délkeleti (balkáni) területeire is kiterjedően gyakorolt. Az 1. világháború véget vetett a közvetítő szerep további terjedésének, intenzívebbé válásának. A birodalom feldarabolása révén a korábbi belső kapcsolatok jó része „nemzetközivé” válhatott volna, azonban a háború utáni kölcsönös bizalmatlanság, Magyarország és az új államok között, hosszú időre befagyasztotta azokat. Budapest korlátozott gazdaságszervező funkciója a két világháború között csak lassan indult újból fejlődésnek.

Budapest közvetítő szerepe a technikai újdonságok terjeszkedésén túl a kapitalista életmód, értékrend, a liberalizmus eszmerendszerének átadásában is kifejezésre jutott. Ezt a tárgyi feltételek (infrastruktúra, intézmények) kiépülése mellett a magyar főváros népességének etnikai összetétele is előmozdította. Budapest transzmissziós szerepe elsősorban abban nyilvánult meg, hogy közvetítette a fejlett (nyugati) országokban létrehozott tágran értelmezett újdonságokat (tehát nem csak a műszaki, hanem a gazdasági, szervezeti, politikai stb. innovációkat is). Ugyanakkor lényegesen kisebb súlyú volt a saját újdonságok kifejlesztésében, az innovációk generálásában vállalt szerep; emiatt a közvetítő világvárosi funkciót bizonyos egyoldalúság jellemezte.

A 2. világháború után a korlátozott fejlődés is megszakadt, ill. nem folytatódott. A nagyhatalmi paktumok Magyarországot is – a többi kelet-közép-európai államhoz hasonlóan – perifériális helyzetbe hozták, Moszkvának (a Szovjetunióknak) rendelve alá azokat. Új, sajátos centrum-periféria viszony jött létre, amelyben a periféria sok tekintetben fejlettebb volt a centrumnál. Budapest gazdasági potenciálja ugyan 1950–1990 között kb. ötszörösére növekedett, és lakosainak száma is mintegy 0,4 millióval emelkedett, de a megnövekedett gazdasági erő nem párosult nemzetközi térszervező funkcióval, hatása a budapesti

agglomeráció erősödésére, ill. egyes országrészek fejlődésére terjedt (és terjed) ki. Ebben a nemzetközi hatású innovációs erő hiánya és a tőkeszegénység egyaránt szerepet játszott. A főváros mint országos ipari-gazdasági-tudományos-kulturális centrum megtartotta eredeti, erőforrásokat centralizáló, ill. azokat kisebb-nagyobb mértékben kisugárzó szerepét. A szóban forgó periódusban – a központosított gazdaságszervezés nyomán – banki és gazdaságirányítási funkciók túlsúlya alakult ki Budapesten.

Az 1960-as évek második felétől – részben a gazdaságirányítási mechanizmus reformjának hatására – Budapest nyugati kapcsolatainak lassú és hullámzó gyarapodása tapasztalható. Az 1990-es évektől nyílik lehetőség ezek diverzifikálódására és elmélyülésére. Jellemző mozzanat, hogy 1990–1997 között 10 milliárd dollárnyi tőkét fektettek be a budapesti agglomeráció feldolgozó iparába. (Enyedi, 1998). Ez a folyamat hatalmas lökést adott a Központi térség bekapcsolódásának a nemzetközi hálózatokba, a globalizációs hatások átvételének és továbbításának. 1990 után felgyorsultak az infrastrukturális beruházások, amelyek elengedhetetlenek Budapest nagyvárosi (világvárosi) funkciójának kiépüléséhez (hírközlési és úthálózatok fejlesztése, irodaház-építkezések).

Az 1990. évi politikai rendszerváltás és gazdasági modellváltás ismét felnyitotta Budapest előtt a teljes funkciójú világvárossá fejlődés perspektíváját. A folyamat azonban a korlátozott funkció különböző lépcsőfokain keresztül, fokozatosan valósulhat meg. Ahhoz, hogy a magyar főváros korlátozott, ill. teljes transzmissziós funkciót tölthessen be Nyugat és Kelet között, számos, részben a magyar társadalomtól független feltételnek kell teljesülnie. Ilyennek kell tekinteni pl. a piaccgazdaság zavartalan funkcionálását Romániában, Ukrajnában, Oroszországban stb⁶.

Budapest Nyugat-Kelet közötti közvetítő szerepének bizonyos újabb elemei is fejlődésnek indultak. Ezek kiteljesedése, megerősödése a külső tényezők mellett belső, politikai, gazdaságpolitikai stb. feltételektől függ. Az országon túlterjedő funkciók lehetséges eleme az áruk, szolgáltatások kereskedelme és ezekkel összefüggésben a pénzügyi szektor súlyának növelése (Molnár, 1998). Ez akkor valósulhat meg (a belső feltételek oldaláról), ha Budapest az üzleti tevékenység számára kedvező környezetet ad, amelyben gazdaságos, érdemes, sőt kellemes dolog kereskedelmi stb. ügyleteket bonyolítani (Iványi, 1998). A részben intézményi feltételek közül ki kell emelni a törvényi keretek konzisztenciáját és stabilitását, a piacok és az állam átláthatóságát, az ilyen tevékenységeket támogató kormányzati politikát és kötelezettségvállalást⁷. A materiális háttérrel tekintve továbbra is fontos marad az infrastruktúra (különösen kiemelt hálózati elemeinek, mint a közlekedés,

⁶ Ezt utóbbi feltétel részben teljesült az utóbbi 10 évben, így Magyarország (és persze azon belül elsősorban Budapest) az egyik legnagyobb tőkeexportáló ország lett a térségben, 1990–2007 között mintegy 12,5 milliárd euró volt a magyar működőtőke-export állománya. Jelentős magyar beruházások valósultak meg Romániában, Montenegróba, Horvátországban, Szlovákiában, újabban pedig Oroszországban. A következő lehetséges célország pedig Szerbia lehet (Forrás: GKM, 2007, *A magyar tőke kivitel aktuális helyzetéről* www.tokeexport.hu).

⁷ Az elmúlt egy évtized alatt sem sikerült előre lépni ezen a téren, sőt! A környező országok ma már kedvezőbb és kiszámíthatóbb gazdasági környezetet biztosítanak, mely versenybe Magyarország a 2006-ban elindított erőteljes kiigazítás által gerjesztett gazdasági és társalmi feszültségek miatt képtelen bekapcsolódni. Valódi előrelépés csak a vállalatok alapításának lerövidítésében, valamint az érdeklődő külföldi működőtőke befektetők kiszolgálásában (lásd pl. a közvetlenül az NFGM felügyelete alatt működő ITD Hungary-t, melynek célja a közvetlen működőtőke befektetések elősegítése) figyelhető meg. A központi funkciók tekintetében mindenképpen ki kell emelni még azt, hogy az EU kutatás-fejlesztéssel foglalkozó intézménye (EIT – Európai Innovációs és Technológiai Intézet) Budapestre költözik, ami nagyban növeli a város és a térség presztízsét.

hírközlés) erőteljes fejlesztése⁸. A fejlett kereskedelmi-pénzügyi kapcsolatok mentén megvalósulhat az információk, az életmód és a kultúra egyes elemeinek a transzmissziója is⁹.

A tágan értelmezett világvárosi funkció háttér-feltételei közül potenciális és részben valóságos előnyt jelent Budapest földrajzi fekvése, épített környezete (a városkép) viszonylag gazdag választékú szolgáltatása. Ugyanakkor e tényezőkben rejlő potenciális előnyök valóságosra váltsa átgondolt és a Kormány által is támogatott városfejlesztési politikát igényel. A tennivalók sokrétűsége (levegőtisztaság-, zajvédelem, a hulladékok ártalmatlanítása, az elavult városrészek rehabilitációja, a zöldterületek megóvása, fejlesztése, a közösségi és minőségi szolgáltatások színvonalának emelése, az extrém jellegű társadalmi problémák megoldása, külső megjelenésük, mint az utcai árusítás, koldulás, hajléktalanság eltüntetése stb.). Mindezek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a nemzetközi funkció ellátásához szükséges külföldi (és hazai), magas jövedelemmel rendelkező szakemberek számára a város vonzó legyen¹⁰.

Budapest nemzetközi nagyvárossá fejlődését a múlt század elején előmozdította – egyebek mellett – a város etnikailag vegyes összetétele (a többnyelvűséggel, az „idegenek” befogadásával együtt). Az országhatáron túlnyúló funkciót ellátó nagyváros demográfiai összetételének ez ma is lényeges eleme, ha nem még fontosabb jellemzője általában. Budapest esetében azonban – a város helyzete, fejlődésének sajátosságai miatt – a pozitív hatások érvényesülése mellett jelenleg erőteljesen kidomborodnak az etnikai sokszínűség negatív vonásai. A Budapesten engedéllyel vagy engedély nélkül tartózkodó külföldiek aránya elérheti az össznépeség 10%-át. Ezeknek mintegy fele a fekete gazdaságban (építkezéseken stb.) dolgozik. Ugyanakkor a külföldi tulajdonú és vegyes vállalatok külföldi dolgozóinak száma tízezres nagyságrendű, mobilis, többnyire rövid időre megbízott munkaerőből áll (Eke, 1998)¹¹. Ezzel együtt – a bűnözés nemzetközivé válása által érintve – Budapest előbb vált a nemzetközi bűnbandák egyik központjává, mintsem nemzetközi gazdasági funkciója kiteljesedett volna. Kétségtelen, hogy a világvárosi funkciótól a bűnözés nem zárható el hermetikusan, a magyar fővárosban azonban rosszak az arányok.

⁸ Az elmúlt 10 évben több jelentős, a szerzők által prognosztizált beruházás megvalósult, lásd pl az útépitések sorában az M0 és M6 építést, vagy a hírközlés terén az ADSL, majd pedig napjainkban a mobil internet hálózat kiépítését. Felgyorsult az irodaházak építése is, és így mára már komplex irodaház negyedek épültek (pl. Infopark, Graphisoft Park, Millenniumi Városcsopont, Váci út környéke). Ma már Budapest majd minden téren a nyugati világvárosokra hasonlító infrastruktúrával rendelkezik.

⁹ E téren a kulturális központ szerep emelkedik ki. Bár a kormány által kijelölt bizottság végül nem Budapestet javasolta Európa kulturális fővárosának 2010-re (Pécs lett a befutó), de épült (és épül) néhány olyan kulturális központ, melyek képesek lehetnek hosszabb távon is kiemelni Budapestet a környező országok fővárosai közül (lásd pl. MÚPA, CET). Ezen kívül ma már nemzetközileg jegyzett kulturális fesztiválok is rendeznek a városban (pl. Budapesti Tavasz Fesztivál, Sziget Fesztivál).

¹⁰ A szerzők által egy évtizede felvázolt problémák többsége sajnos ma is tapasztalható. Lényeges előrelépés csupán a hulladékkezelés (a Pusztazámori Regionális Hulladékkezelő Központot 2000-ben adták át, valamint 2002–2005 között korszerűsítették a Budapesten keletkező kommunális hulladék nagy részét megsemmisítő Fővárosi Hulladékhasznosító Művet), valamint a szennyvízkezelés (Csepeli Központi Szennyvíztelep) terén történt/történik. A leromlott műszaki állapotú városrészek rehabilitációja csak részeredményeket ért el (Középső-Józsefváros, Középső-Ferencváros, Foka-öböl környéke stb.). A hajléktalanok, koldusok és utcai árusok pedig továbbra is (vagy talán még növekvő számban) ott vannak a forgalmasabb tereken, aluljárókba, keresztezésekben.

¹¹ EU csatlakozásunk (2004. május 1.) óta az Unió tagállamainak állampolgárai szabadon költözhetnek Budapestre munkavállalási céllal, így ez a jelenség még erőteljesebbé vált.

A közbiztonságnak – a gazdasági fejlettséghez viszonyítva – rendkívül alacsony foka a világvárossá válás egyik korlátozó tényezője¹².

A Nyugat-Kelet közötti közvetítőszer, a korlátozott világvárosi funkció kifejlődése megkezdődött. Budapestnek a Nyugathoz viszonyított perifériális helyzete lassan mérséklődik. Várható, hogy a külső politikai-gazdasági környezet kedvező átalakulásával a folyamat felgyorsul, és belátható időtávon belül befejeződik. Ma még azonban nem látható be, hogy mikor érnek meg a feltételek (megérnek-e valaha) a nagyvárosi funkció további gazdagodásához, annak teljesség válásához. Kiinduló tézisünk az, hogy a további fejlődés lényege: *a pusztán közvetítő szerepnek ki kell egészülni a világgazdaságba illeszkedő technikai-technológiai újító potenciállal, a kelet-közép-európai térségre jellemző életmóddal és értékrenddel, röviden Budapest önálló innovációs, értékalkotó képességével.* Budapesten és régiójában a tudományos-szellemi potenciál ilyen funkciógazdagodáshoz is rendelkezésre áll. Az anyagi feltételek szűkössége azonban nemcsak annak kihasználását, hanem magát a potenciált is folyamatosan korlátozza (agyelszívás). A szellemi kapacitás kihasználása – mint az Magyar Tudományos Akadémia elnöke¹³ is nyilatkozataiban hangsúlyozza – az 1990-es években visszaesett. A gazdasági fejlesztésben nagy szerepet játszó multinacionális cégek többsége egyelőre erősen támaszkodik anyaországbeli jól működő fejlesztési centrumaira. Viszont arra is van példa, hogy a világ egyik legnagyobb vállalata (General Electric¹⁴) egyik fejlesztő központját Budapesten alakította ki.

A periféria funkciója

A Központi (budapesti) régió budapesti centrumon kívüli része (perifériája) több övezetre oszlik, amelyek funkciója számottevő változatosságot mutat. A legbelső zóna „hivatalos” agglomerációs övezet, amely 78 települést foglal magába. Az ebbe tartozó települések, gyakran területfelhasználást tekintve is a főváros művi környezetének folytatását jelentik (mintegy fizikailag is összenőttek Budapesttel), így természeti és tőkeforrásaik is a centrum rendelkezésére állnak. Igen magas arányú az itt élő népesség munkaerejének budapesti hasznosítása. Kidomborodik tehát a térség alvóvárosi funkciója. Az agglomerációs övezet szerepköre a jövőben tovább gazdagodik, részben a centrum „funkcionális” terjeszkedése révén. Kiemelhető mozzanatok ebben a tekintetben a Duna-menti északi és déli sávok – agglomerációs övezetbe beékelődött, sőt várhatóan azon is túlnyúló – lakó-, üdülő- és zöldövezeteként való intenzív hasznosítása, továbbá a Budapest déli határához csatlakozó „logisztikai” zóna kiépítése (raktár-, vegyes iparterületek stb.) a közlekedési utak csomópontjaihoz illeszkedően. Várható hogy a jövőben az intenzív hasznosítású övezet még jobban túlterjed a hivatalos agglomerációs térség határain, Budapest – ha érvé-

¹² Ezen a téren egyértelmű javulást tapasztalhatunk. Az 1990-es évek második felében még gyakori (feltehetően a bűnöző csoportok egymás elleni harcához köthető, bár az 1998-as választások előtt politikai színezetet is kapó) robbantások teljesen megszűntek. Hasonlóképp drasztikusan esett vissza az autólöpások száma is, a kötelező és meglehetősen szigorú eredetvizsgálat bevezetése után. Budapest ma már kifejezetten békés, nyugodt és biztonságos városnak számít (még a néha randalírozással járó demonstrációk ellenére is).

¹³ 1999-ben Glatz Ferenc volt az MTA elnöke.

¹⁴ Az elmúlt évtizedben fejlesztő központot hozott létre a régióban többek között a NOKIA, a Knorr-Bremse, az IBM is.

nyesülnek a világvárossá fejlődés tendenciái – új és új, távolabbi erőforrásokat von be közvetlen hasznosításba. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha megszűnnek a centrum és a közvetlen hasznosítású övezet közös funkcionalitását jellemző méltatlan körülmények. Az említett térség (városok és falvak egyaránt) infrastrukturális ellátottsága rendkívül alacsony színvonalú; nemcsak az alapellátás hiányosságaira kell gondolni, mint a csatornázás hiánya, a burkolat nélküli utak nagy tömeg stb., hanem arra is, hogy nem épült ki – egyes kivételektől eltekintve – a korszerű nagyvárosra jellemző elővárosi közlekedés (gyors, megbízható és kényelmes közforgalmú közlekedés, a P+R rendszer hiánya stb.), hiányoznak a magas szintű szolgáltatást nyújtó alközpontok¹⁵. A centrum munkaerő-vonzása már jelenleg is túlterjed az agglomerációs gyűrűn.

A periféria fontos jelen és jövőbeni funkciója, hogy befogadja azokat a nagykapacitású közlekedési vonalakat, amelyek bekapcsolják a centrumot (és a régiót) a transzkontinentális közlekedési hálózatokba. Ezeket a vonalakat Budapesttől megfelelő távolságban kell vezetni, egyidejűleg kiépítve a régió belüli kapcsolati hálókat (Fleischer, 1998). A megoldás hasonlít a villamosenergia-szállításban alkalmazott módszerhez; nagy távolságra nagy feszültségen vezetik az áramot és szakaszos „letranszfomálással” juttatják el a fogyasztókhoz. Részben más megítélés alá esik a Duna; amelyet, mint nemzetközi víziutat a régió ugyancsak befogad; közvetlen kapcsolata Budapesttel ugyanakkor gazdagítja a centrális funkciót, és anyagi erőforrásként is fontos szerepet játszik.

A Központi (budapesti) régió külső övezetének gerincét a Komárom, Mór, Székesfehérvár, Sárbogárd, Dunaújváros, Kecskemét, Cegléd, Hatvan, Salgótarján települések által meghatározott vonal, ill. északon az országhatár jelöli ki. A régió peremén elhelyezkedő kistérségek nagyobb része jelentős ipari funkcióval rendelkezik (esztergomi, dorogi, tatabányai, komáromi, oroszlányi, székesfehérvári, dunaújvárosi, hatvani, bátonyterenyi, salgótarjáni, váci) és erős kooperációs kapcsolatban állnak Budapesttel és egymással is. A korábban alapanyagtermelő profilú iparvidékek (mint a Tatabányai-, Dorogi-, Salgótarjáni-medence) gazdasági profilja erősen átalakult. A gazdaságtalan kőszénbányászat lecsökkent vagy megszűnt, helyére a gépipar és egyéb feldolgozóipar nyomult előre, szintén erős budapesti kooperációval. Az újabb (2. világháború után kifejlesztett, megerősödött) ipari központok (Székesfehérvár, Dunaújváros) és a főváros ipara között ugyancsak számottevő kooperációs kapcsolatok jöttek létre.

A külső övezetben több, hagyományos mezőgazdasági profilú kistérség is megjelenik (kisbéri, sárbogárdi, kunszentmiklósi, kecskeméti, ceglédi, nagykátai, monori). A régió külső perifériája és intenzív hasznosítású (agglomerációs) övezete között (ahol a két sáv nem érintkezik) helyenként átmeneti övezet található, többnyire vegyes profillal és a helyi funkciók dominanciájával.

¹⁵ Az utóbbi évtized pozitív példái közé sorolható a Budapest–Esztergom közötti vasútvonal, melynek forgalma az új Siemens Desiro típusú motorvonatok üzembe helyezésével, valamint az ütemes menetrend bevezetésével jelentősen megnőtt (*Forrás: Tájékoztató a MÁV Rt. időszerű feladatairól, eredményeiről. Közlekedéstudományi Szemle, 2005, 55. 6. 234–235. o.*). Mindez az elővárosi vasúti fejlesztések mintájává vált az utóbbi években (lásd Stadler Flirt és Bombardier Talent típusú motorvonatok üzembe állítását a Budapest–Pusztaszabolcs, a Budapest–Székesfehérvár és a Budapest–Tatabánya vonalakon, valamint az ütemes menetrend ki-terjesztését).

*A Központi (budapesti) régió kapcsolatai, hatása az ország egészére,
a szomszédos régiókra*

A Központi (budapesti) régió kapcsolatainak vizsgálatát a jelen szakaszban mindenekelőtt az 1990-es években bekövetkezett társadalmi-gazdasági változások indokolják.

A társadalmi változások között első helyen említendők a tulajdonviszonyokban bekövetkezett változások, ill. azok hatása a régió kapcsolatrendszerére. Az állami tulajdon privatizálása nyomán a régió ipari termelésében és a szolgáltatásokban kb. 60%-ra emelkedett a külföldi, mindenekelőtt a nyugat-európai országok vállalatainak részesedése. Ez visszatükrözi az 1990-es évekre jellemző belföldi tőkeszegénységet és a termelési technológiák elmaradottságát is. Az országban működő külföldi érdekeltségű vállalkozások 50%-a Budapesten működik (1997 = 49,8%). Ugyanitt a külföldiek részesedése a jegyzett tőkéből 44,3%.

Ennek következtében a teljes vagy részben külföldi tulajdonba került vállalatok többnyire már most egy nagyobb multinacionális vállalat részeként működnek, vagy kiépítés alatt áll annak programvezérelt termelésirányítási rendszerébe való bekapcsolódásuk. Az összeépülés során megfigyelhető, hogy vagy a magyar vagy a külföldi vállalnál alkalmazott termelésirányítási rendszert veszik át, attól függően, hogy melyik bevezetése olcsóbb, ill. alkalmasabb az irányításra. Az így integrált magyar vállalatok napi információ- és gyakran anyagáramlása valamely nyugat-európai (osztrák, német, olasz stb.) vállalati központtal megy végbe.

Igaz ez azoknak a világcégeknek esetében is, amelyek termelő üzemmel a Központi (budapesti) régióban nem rendelkeznek, viszont termékeiket nagy mennyiségben forgalmazzák a régióban és ezért javító bázisokat tartanak fenn. Az ilyen világcégek nyugat-európai raktárbázisaiból látják el alkatrészekkel service állomásaikat.

Nagy számban található a Központi (budapesti) régióban olyan (magyar, vegyes vagy külföldi tulajdonú) vállalatok is, amelyek szerződéses munkát végeznek. Ebben az esetben a feldolgozásra kerülő anyagot, a feldolgozáshoz szükséges gépeket (vagy azok többségét) valamely nyugat-európai cég biztosítja. Az így elkészült fél- vagy késztermék aztán az integrátor valamely nyugat-európai gyárában épül be a végtermékbe. Az ilyen bedolgozó munkavégzésre rákényszerült legismertebb nagyvállalat a székesfehérvári Videoton, ahol számítógép alkatrészeket, autórádiót, TV-dobozt stb. gyártanak nagy sorozatban¹⁶.

A szolgáltató szférában is erőteljes változásokat hozott a magánosítás. Elég felhozni a nagyszámú külföldi tulajdonba vagy résztulajdonba került kereskedelmi bank példáját arra nézve, hogy a napi információáramlás rendszerében valamely nyugat-európai központhoz kötődnek. Ez nem vonatkozik a magyar tulajdonú kisiparra (javító iparra).

A tulajdoni struktúrában bekövetkezett változások önmagukban is utalnak Magyarországra – benne a Központi (budapesti) régió – megváltozott geopolitikai helyzetére, a társa-

¹⁶ A Videoton Holding Zrt. jelenleg is működik, és Európa egyik legnagyobb független, ún. szerződéses elektronikai gyártócége (Contract Electronics Manufacturer/CEM). Jelenleg tevékenysége nagyobb részét a nyomtatott áramkörök gyártása, fém- és műanyag alkatrészek gyártása, végösszeszerelés, valamint tervezési és logisztikai szolgáltatások teszik ki, de CD és DVD sokszorosítással is foglalkoznak. Partnerei közé tartozik többek között az a Delphi, az Electrolux, a HP, az IBM, a Philips, a Sony, a Visteon. (Forrás: www.videoton.hu).

dalmi-gazdasági kapcsolatok nyugati irányultságának megerősödésére. A KGST megszűnésével Magyarország – benne Központi (budapesti) régió – fokozatosan kapcsolódott és kapcsolódik be a tőkés világ nemzetközi munkamegosztási rendszerébe, s ehhez szükség volt a tulajdonviszonyok és intézményrendszer azonosságának megteremtésére.

A gazdasági változások közül mindenekelőtt a Központi (budapesti) régió termelési szerkezetében bekövetkezett változásokat szeretnénk érzékeltetni.

A Központi (budapesti) régió gazdasági szerkezetében csökkent a kohászat és a fémfeldolgozás, az építőanyagipar, egyes gépipari ágak, továbbá a textilipar és élelmiszeripar súlya mind a foglalkoztatottak számát, mind a termelési értékét tekintve. A kohászat visszafejlődése a Dunaferr vállalatot kivéve országos jelenség. Budapesten, ill. az agglomerációban részben megszűnt, részben visszafejlődött a hajó- és darugyártás, a vasúti-tengeri konténergyártás, az atomerőművi gépgyártás. A textilipar a keleti felvevőpiacok kiesése, valamint az ipar elavult gépparkja és munkaerő gondjai miatt hanyatlott. Az élelmiszeripar és számos gépipari ág (TV-gyártás, rádiógyártás) termelési csökkenése, ill. megszűnése a belső fogyasztói piac 1990 utáni gyors és gyakran máig tartó beszűkülésével függ össze. Az építőanyagipar csökkenése az állami lakásépítés megszűnésével, ill. a lakásépítés visszaesésével kapcsolatos. A külföldi beruházók is a zöldmezős építkezésekhez gyakran nyugatról hozzák a megszokott építőelemeket, szigetelőanyagokat stb.¹⁷ A gazdasági visszaesés okait bár ágazonként és üzemenként szükséges elemezni, mégis megjegyezhetjük, hogy a leggyakoribb ok a gazdaságtalan termelés, az elavult géppark, ugyanígy a (hazai és keleti) piacvesztés és végül 1990 után a külkereskedelem liberalizálásával megjelent külföldi cégek versenye. Fizikai megközelítésben a vázoltakat néhány példával mutatjuk be: Csepeli Acélmű (acélgyártás, acélhengerlés), Óbudai Hajógyár, Kohászati Gyárépítő Vállalat, Magyar Optikai Művek, Kelenföldi Textilgyár, Csepel Autógyár.

A hanyatló ágazatokkal, ill. üzemekkel szemben jelentős korszerűsödés és fejlesztés is megfigyelhető a Központi (budapesti) régióban mind a magterületen (Budapesten), mint pedig a vonzáskörzetben. A pozitív változásokat kiváltó tényezőket a Központi régió magában hordozza. Itt jelentős számban működtek továbbfejleszhető, magas műszaki kultúrát hordozó gyártelepek, mint pl. szerszámgyártó, vákuumtechnikai, energetikai, járműipar, erős- és gyengeáramú termékeket előállító üzemek. Tovább hatnak azok az előnyök, amelyek a Központi (budapesti) régió kifejlődésében eddig is nagy szerepet játszottak. Ilyenek a fekvésbeli, ill. mindenoldalú infrastruktúrális, a korábbi gazdasági szerkezetéből származó munkaerő ellátottsági és kooperációs, végül a szakértelemből és a nagy fogyasztású sűrűségéből származó előnyök. Nem véletlen tehát, hogy a Központi (budapesti) régió fogadta be az 1990 utáni teljes tőkebehozatal mintegy 70%-át, azaz 12 milliárd USD-t.

A tőkebehozatalra és korszerűsítésre megemlítünk néhány példát. A GE Lighting Tungstram Rt. mai tulajdonosa a General Electric. A gyártelep Európa legnagyobb fényforrás-gyárává fejlődött az elmúlt 5 évben. A gyárba helyezte át fényforrásfejlesztő kutatóközpontját is a multinacionális cég. Az IBM Storage Products Ipari Vámszabadterület Kft.

¹⁷ Az ezredfordulót követően az építőipar magára talált, elsősorban a kedvezményes lakásépítési kölcsönök, a fellendülő autópálya-építkezés, az irodaházak és bevásárlóközpontok építése miatt. Persze a tanulmányban is említett építőanyag-export mai napig is jelen van, amire az épülő 4-es metrónál (DBR projekt) is találunk példát: a betonból készült tübingeket az alagutat építő konzorcium (BAMCO) nem az egyébként ezen a téren nagy gyakorlattal rendelkező, és a metró nyomvonalától mindössze néhány kilométerre fekvő BVM Épelem-től szerzi be, hanem a Strabag egyik szlovákiai üzeméből.

korszerű számítógépekhez gyárt alkatrészeket, s egyben a Videoton Holding Rt. legnagyobb szerződéses megrendelője. A Siemens Telefongyár Kft. jelentős korszerűsítést hajtott végre az egyidőben sok beszélgetés lebonyolítását lehetővé tevő üvegszálak kábelgyártásban. A Magyar Villamos Művek Rt. korszerű, gázturbinás hőerőművet helyezett üzembe Százhalombattán. A Ford és Suzuki multinacionális cégek a közúti járműgyártás terén investáltak. Esztergomban (Magyar Suzuki Személygépkocsi-gyártó és Értékesítő Rt.) a személyautó-gyártás, Székesfehérváron és Gödöllőn pedig a járműalkatrész-gyártás indult fejlődésnek. Budapesten az egyik prosperáló termelési ágazatot képviselik a gyógyszergyárak (Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Rt., Chinoín Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára Rt., Egis Gyógyszergyár Rt.). A színesfémkohászat és -feldolgozás terén a privatizált Alcoa-Köfém Székesfehérvári Könnyűfémű Rt. és az állami tulajdonú Csepeli Fémű Rt. termelő tevékenysége korszerűsödött. A könnyű- és élelmiszeripar számos ága is bővült, ill. korszerűsödött (nyomdaipar, papíripar, olajosmag-feldolgozás, fafeldolgozás). Ezekben az ágazatokban is több multinacionális vállalat szerzett tulajdont a Központi (budapesti) régióban, pl. Unilever Magyarország Kft., Henkell-Söhnlein Hungária Termelési és Kereskedelmi Kft., Nestlé Hungária Kft.¹⁸

A szolgáltató szférában is jelentős az előrehaladás. A távközlés (TV-csatornák, fax, stabil és mobil telefonellátás, postai szolgáltatások) mennyisége és minősége ugrásszerűen javult, mindenképp az Egyesült Államok cégeinek befektetési alapján (MATÁV¹⁹). Ugyanez mondható el a kereskedelmi üzlethálózatra, az elektromos, a fűgáz, valamint víz- és csatornahálózatra. A szervízszolgáltatások a kisvállalkozások bővülése nyomán hozzáférhetőbbek, de drágultak, gyakran minőségileg rosszak, ezért elég nagyarányú a feketemunka. A banki, biztosítási, egészségügyi, rekreációs és oktatási szolgáltatások ugrásszerűen kibővültek, de egyes területeken a vállalkozók pénzügyi és szakmai felkészültsége hiányos. Átalakult az egészség- és társadalombiztosítás rendszere.

A Központi régióba betelepült multinacionális vállalatok és kisebb számban egyes magyar vállalatok kapcsolatai országon belül, továbbá országhatárokon kívülre északi és keleti irányba is fokozatosan kiterjednek. Erre egyik jó példa az osztrák tulajdonban álló Dunapack Rt., amely Kiskunhalason bekebelezte a Halaspack Rt.-t, ezenkívül Romániában, Ukrajnában és Lengyelországban hozott létre leányvállalatokat²⁰. Az ilyen terjeszkedésen belül az is fellelhető, hogy a multinacionális vállalatok a már megvett hazai vállalatok vagyont (jelzálogos) hitelfelvételre is felhasználják, s így ruháznak be külföldön. A tőke és tulajdon gyarapításának tehát nemcsak az adózott jövedelem külföldre utalása az egyetlen módja. A Központi régió magyar vállalatai közül a MOL Rt.-t említjük meg,

¹⁸ Az eltelt 10 évben sok változás történt ezen a téren. Bezárt a tanulmányban is említett székesfehérvári IBM üzem, felszámolás alatt van a Csepeli Fémű Rt., de bezárt többek között a Kraft Foods budapesti édesipari üzeme is. Természetesen új beruházások is voltak az elmúlt 10 évben: a Bridgesotne és az Asahi Tatabányán, a Hankook Dunaújvárosban (közigazgatásilag Rácalmáson). Ezen kívül a következő években üzemet épít a térségben a Daimler (Kecskemét) is.

¹⁹ Időközben a cég nevet (Magyar Telekom) és tulajdonost is váltott (Deutsche Telecom).

²⁰ Az utóbbi 10 évben több Budapesti központú cég vásárolt vagy hozott létre leányvállalatokat külföldön. A legaktívabb szereplők: MOL (Horvátország, Szlovákia, Ausztria, Románia, Olaszország, Oroszország, Jemen, Pakisztán, Omán stb.), Richter Gedeon (Románia, Lengyelország, Oroszország, India), Magyar Telekom (Macedónia), OTP (Bulgária, Oroszország, Románia, Szerbia, Montenegro, Szlovákia, Ukrajna) Trigránit (Horvátország, Oroszország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Seyshelle-szigetek).

amely külföldön kutat és koncessziókat vásárol, kutat és termel is kőolajat, bár a nagy kockázat miatt ez az üzletág visszafejlődően van.

A Központi (budapesti) régió mezőgazdaságában is nagy átalakulás ment végbe. A privatizáció során itt a földtulajdon az országos átlagnál erősebb elaprózódása volt megfigyelhető. Ez azzal magyarázható, hogy a városkörnyék befektetésre is alkalmas földterülete iránt a kereslet igen nagy volt. A bevezető (kivezető) utak mentén és általában a településszéleken (különösen a budai oldalon) az építkezésre alkalmas területekért folyt erős versengés. Számos neves szövetkezet (pl. a Sasad Gyümölcs- és Virágtermelő Szövetkezet) ezért szűnt meg. Most az intenzív infrastrukturális fejlesztések korában a gyenge termőképességű (kárpótlási liciten olcsón szerzett) földek igen nagy haszonnal értékesíthetők. Az is említésre méltó, hogy a Központi (budapesti) régióban az önkormányzatok mind lakóépületi mind üdülési célra igen sok telket értékesítettek. Az állattenyésztésben (az országos helyzethez hasonlóan) a Központi (budapesti) régióban is jelentős a visszaesés. Sok állattartó telep megszűnt. Gyakori eset, hogy a tejtermelő gazdaságok és a tejfeldolgozó üzemek közötti napi szállítási kapcsolatok átrendeződték. A térségből a régióhatárokon túlra is szállítanak ciszterna-kamionnal tejet (pl. Martonvásárból Veszprémbe)²¹. A régióban a hagyományos üdülőövezetek beépítése hétvégi házakkal folytatódik (Dunakanyar stb.).

A Központi (budapesti) régió gazdasági szerkezetéről és társadalmi-gazdasági funkcióiról a jelzett általános tendenciák mellett pontosabb képet kapunk a népességszám, ill. a foglalkozási szerkezet alapján. A lakónépesség száma 1999. január 1-jén Budapesten 1,837 millió fő, a Központi (budapesti) régió egyéb településein (Budapest nélkül) pedig 2,212 millió fő (a kecskeméti, hatvani és kunszentmiklósi kistérség lakosságát is ide számítva). A Központi (budapesti) régió állandó népessége 1997 végén meghaladta a 4,049 millió főt, ami csaknem pontosan 40%-a az ország lakosságának. Az ország területéből ugyanakkor csak 19,6%-ot foglal el. Budapest és a Budapest közeli négy megyeszékhely következtében a Központi (budapesti) régió népsűrűsége kétszeresen haladja meg az országos átlagot, ami szintén kifejezi a régió erőteljes belső kapcsolatait, a gazdasági-kulturális összetartozást.

A foglalkozási szerkezet (1997 végén) az alábbiak jellemzők. A Budapesten foglalkoztatott 648 921 főből az iparban és építőiparban 20,1% dolgozott (109 835, ill. 20 201 fő). A mező-, erdő-, vad- és halgazdálkodásban 0,6% (3 764 fő), a bányászatban pedig 0,104% (918 fő). A fennmaradó mintegy 79,1% (515 121 fő) a különböző szolgáltató ágazatokban és államigazgatásban talál munkát. (Az országos funkciók, valamint a periféria részére nyújtott szolgáltatások nagyon megemelik e kategória arányát.)

A Központi (budapesti) régióba sorolt négy megyében ugyanezek az arányok és számok az alábbiak. **Fejér megye:** A foglalkoztatott 103 031 főből ipar, építőipar 52,73% (54 333 fő), mező-, erdő-, vad- és halgazdaság 8,37% (8 626 fő), bányászat 0,41% (418 fő). A fennmaradó 38,5% dolgozik a szolgáltató ágazatokban. **Komárom-Esztergom megye:** A foglalkoztatott 66 041 főből 44,26% (29 232 fő) dolgozik az iparban és építőiparban; a mező-, erdő-, vad- és halgazdaságban 9,6% (6 346 fő), a bányászat-

²¹ Az utóbbi években inkább keresleti piac alakult ki az európai tejpiacon, és ez azt is lehetővé teszi, hogy egyes időszakokban külföldre (pl. Olaszországba) is nagy mennyiségben szállítanak magyarországi tehénésztekből friss tejet.

ban 2,05% (1 358 fő). Így a szolgáltatásban dolgozók aránya 44,09%. **Nógrád megye:** A foglalkoztatott 40 207 főből 43,31% (17 416 fő) ipar, építőipar; mező-, erdő-, vad- és halgazdaság 5,08% (2 044 fő), bányászat 0,42% (172 fő). A fennmaradó 51,17% jut a szolgáltatásra. **Pest megye:** A foglalkoztatott 138 998 főből 38,6% (53 666 fő) az iparban és építőiparban; a mező-, erdő-, vad- és halgazdaságban 5,95% (8 275 fő), bányászatban 0,33% (465 fő). A szolgáltató szférára így 38,5% marad.

A fenti adatok azt a furcsa képet vetítik elénk, mintha Budapest lenne a legkevésbé iparosodott, hiszen a négy megyében és még a három kistérségben is nagyobb az iparban és építőiparban együttesen foglalkoztatottak aránya, mint Budapesten. Abszolút számban is több a régió Budapesten kívüli területén az ipari-építőipar dolgozók száma (155 000, ill. 130 036 fő). Ez a kép viszont csalóka. A budapesti ipar nagyobb és termelékenyebb üzemekből áll, és ezek között sok a különösen nagy szellemi munkát igénylő tevékenység (mint a gépipar, gyógyszeripar, elektrotechnikai és műszeripar, távközlés stb.). Ezért a budapesti iparnak nagy a térszervező ereje, míg a többi területé többnyire lokális hatású, ill. féltermékgyártó vagy exportra szerződés munkákat végző. Mindezek mellett fel kell figyelni arra, hogy főleg a multinacionális vállalatok betelepülése nyomán a Központi (budapesti) régió „perifériáján” nagy jelentőségű ipar góccok fejlődtek tovább, mint pl. Dunaújváros és Székesfehérvár, ill. Tatabánya. Fejér megyében az iparban és építőiparban dolgozók aránya ma túlszárnyalja az 1990-es 46%-os szintet, a munkanélküliség aránya (6,7%) pedig alig haladja meg a budapesti mértéket. A másik három megyében, ill. a három kistérségben viszont 1990-hez képest csökkent az iparban és építőiparban foglalkoztatottak aránya és száma is. A munkanélküliség aránya Budapesten kívül a Központi (budapesti) régióban Pest megyét kivéve mindenütt magasabb, mint Budapesten. A statisztikai adatok egyértelműen igazolják, hogy az őstermelés a „periférián” mindenütt sokkal nagyobb jelentőségű, mint Budapesten, a szolgáltató szféra viszont kisebb jelentőségű.

Kapcsolatok a Központi (budapesti) régióon belül

Munkaerő kapcsolatok

Budapest a városon kívüli munkaerőforrások nagy felhasználója. A városba irányuló napi ingázás méretei különböző időszakokban eltértek. Az 1950–60-as években az erőteljes ütemű iparosítás korában (de alacsonyabb technikai színvonal idején) 150–200 ezer főt ért el, miközben a város lakossága is gyorsan emelkedett. Az ipar korszerűsödése és a vidék iparosodásának gyorsulása idején, az 1970–80-as években a napi ingázók száma 120–160 ezer főre csökkent. Az ipari szerkezet átalakulása és a termelés átmenti visszaesése idején, az 1990-es években a napi bejárók száma 50–60 ezerre mérséklődött, és ugyanannyi (kb. 60 000 fő) volt a munkanélküliség száma is. Figyelmet érdemelnek az egykori nagyvállalatok megüresedett és más célra felhasznált munkásszállásai, amelyek többségét szállodává alakították át²². Figyelmet érdemelnek továbbá a Budapesten kívüli, de a városhoz közeli települések, amelyekből elvándorlás, ill. bevándorlás is megfigyelhető. A korábbi budapesti munkaalkalmak és a budapesti letelepedési korlátok hatására

²² Vagy éppen kollégiummá, mint ahogy az ELTE Nagytétényi úti kollégiumával is ez történt.

ebben az övezetben emelkedett a főleg képzetlen munkavállalók száma, most ez a réteg fogy. Budapestről viszont sokan költöznek ide.

Budapestről az agglomerációs övezetbe és a Központi (budapesti) régió egyéb helyeire ingázó munkaerő a befelé ingázókkal szemben számszerűen mindig mérsékeltebb volt. Főleg szakmunkások és vezető értelmiségek utaztak (és utaznak) Esztergomba, Vácra, Százhalombattára, Gödöllőre, Kistarcsára, Szentendrére stb. A városkörnyéki objektumok szaporodása nyomán a kifelé irányuló napi ingázás az 1980-as években kismértékben emelkedett. Az 1990-es évek elején tapasztalt átmeneti visszaesés után, a külföldi cégek letelepedésével ismét erősödött a napi kijárás. A Budapesten lakást bérelő külföldiek jelentős számban járnak ki a privatizált vállalatokba. A jól megfizetett magyar management ugyanezt teszi.

Termelési kapcsolatok

A fővárosi agglomeráció és a Központi (budapesti) régió természeti erőforrásait sokoldalúan hasznosítja a főváros. Építőipari alapanyag (égetett mész, vakolóanyag, díszítőkö alapanyag, homok, sóder, faanyag) és készáru (tégla, cserép, cement, fűrészáru, vegyipar termék stb.) áramlik a városba. A főváros vízellátásának fő bázisa a Duna, ill. az árterei kavicsrétege. Az ártérbe telepített kutakból – északról és délről – jelenleg napi 700–800 ezer m³ vizet kap a főváros termelési és kommunális célra. A termelési szerkezet megváltozása következtében ez ma mintegy 300–400 ezer m³-rel marad el az 1980-as évek átlagától. Ezért javult a Duna vízminősége Budapest térségében. Ezen kívül egyes vállalatok is termelnek ipari vizet saját célra telepített kutakból (nem a Duna árteréből). A fővárost városellátó zóna veszi körül, amelyekből főleg zöldség, gyümölcs, hús, tej, de gabonaféle és ipari növény is érkezik a piacokra és feldolgozó üzemekbe. Az élelmiszer felhozatalban kistermelők, mezőgazdasági szövetkezetek és gazdasági társaságok egyaránt részt vesznek. Budapest területén östermeléssel mintegy 3 700 fő foglalkozik.

Sokoldalúak az ipari termelési kapcsolatok. Egyrészt a fővárosi nagyüzemek filialékkal rendelkeznek az agglomerációban, másrészt nagyszámú kis- és középvállalat kap megrendelést a fővárosi nagyüzemből (öntödék, fémmegmunkáló vállalatok stb.), harmadrészt a főváros körül számos olyan szolgáltató vállalat (erőművek, villamos állomások, gázvezeték hálózat csomópontjai) helyezkedik el, amelyek alapvető szerepet játszanak a termelési folyamat fenntartásában.

A szolgáltató szféra kapcsolatai

A szolgáltatások területi vonatkozásban két részre bonthatók:

- *A város által nyújtott szolgáltatások.* Ide tartoznak a hagyományos szolgáltatások (kereskedelmi, egészségügyi, pénzügyi, oktatási, kulturális) és a főváros különleges adottságaiból adódó szolgáltatások (gyógyfürdők, igazságszolgáltatás, idegenforgalom). Más, mondhatnák egyedi szolgáltatást képez Budapesten a nemzetközi repülőtér, amely Budapestet fontos tranzitállomássá teszi a személy- és a gyarapodó teherszállításban. Jelenleg a repülőtér közúton és vasúton egyaránt rosszul közelíthető meg, amelynek

feloldására (Nyugati-pályaudvar – Ferihegyi gyorsvasút, M0 autópálya vecsési szakasza) tervek készültek²³. A nemzetközi repülőtér jelentőségét nem csökkenti, hogy az áruszállításban az évtizedek óta tapasztalható tendencia folytatódik: tovább növekszik a közúti szállítás szerepe, a vasúté pedig (ha nem is olyan ütemben mint 1970–1990 között) tovább mérséklődik. Ez a tendencia előtérbe helyezte az M0-ás és M1-es, M7-es autópályák keresztezési pontjait, valamint a Budapesről kivezető egyéb közutak térségét (M5, 50 stb.). E térségekben látványos fejlődés következett be, sok multinacionális cég telepedett ide. A telekárak szintén gyors emelkedése miatt a befektetők most már Budapesttől kissé távolabb (~20 km) keresnek megfelelő területeket (Biatorbágy, Páty, Alsónémedi, Dunaharaszti). Soroksár közelében állami és magán befektetéssel, valamint PHARE támogatással egy kombinált (vasúti-közúti) áruelosztó központot terveznek felépíteni, ahonnan a kamionok vasútra rakva is folytathatják majd útjukat nyugat felé²⁴.

- Az agglomeráció és a Központi (budapesti) régió által egyrészt a fővárosnak, másrészt a régió lakosságának nyújtott szolgáltatások: Ide tartozik a rekreációs-üdülő-övezeti funkció (Dunakanyar, Pilisi Parkerdő Gazdaság, Soroksári Dunaág stb.). A hagyományos szolgáltatásokat a régió pereme felé haladva egyre inkább alcentrumok veszik át (Székesfehérvár, Tatabánya stb.). A peremeken a fővárossal fennálló kapcsolatok intenzitása csökken, az erőforrások hasznosítását főleg az itt fekvő városok veszik át.

A kapcsolatokat fejlesztő tényezők között kiemelkedő szerepet játszanak a kreativitást fejlesztő intézmények és tevékenységek. Ezen intézmények és munkakörök (felsőoktatás, kutatóintézetek, államigazgatási szervezetek, gép- és vegyipar stb.) koncentrációja a Központi (budapesti) régióban messze meghaladja az országos (1000 lakosra jutó) átlagot. A szolgáltatások sorában speciális helyet foglal el a kutatás. A GDP-ből kutatásra országosan nem egészen 1%-ot fordítanak, ez az arány Budapesten meghaladja az 1,5%-ot. A Központi (budapesti) régió egyéb részein települt felsőoktatási intézmények és egyéb kutatóbázisok sűrűsége is nagyobb, mint egyéb vidéki térségeké. Az ipari és kereskedelmi szakképzésben is előnyösebb Budapest helyzete. Más tényezőkkel együtt (pl. fejlett infrastruktúra, kutatás) ez is elősegíti a Központi (budapesti) régióból munkaerő-megtartó képességét és azt, hogy a nagyértékű, magas szellemi munka tartalmú termelési folyamatokkal kapcsolódjon be a hazai és a nemzetközi munkamegosztásba. Ez a pozíció valószínűsíti más hasonló adottságú térségekkel vagy városokkal az élénk gazdasági kapcsolatokat.

²³ Az M0 Ferihegyi repülőteret érintő szakasza időközben elkészült, és ma már vasúton is megközelíthető az 1-es terminál. A tanulmányban szereplő gyorsvasút (Nyugati-pályaudvar) azonban még nem épült meg, és a közeljövőben nem is várható a kiépítése. Fontos állomás volt a repülőtér életében az 1-es terminál felújítása (amelyre a diszkont légitársaságok által drasztikusan megnövekedett forgalom miatt volt szükség), valamint a privatizáció (a Budapest Airportot előbb az angol BAA vette meg, majd továbbadta a Hochtiefnek). Jelenleg a 2A és 2B terminál összenyitásával a kapacitás bővítésén dolgoznak, mely révén Ferihegy a térség egyik legnagyobb kapacitású repülőtere lesz.

²⁴ Időközben felépült a BILK, ahol a főváros egyetlen működő RO-RO terminálja működik. A kombiterminál forgalma 2007-ben már 135 ezer TEU volt, és dinamikus növekszik (TEU= Twenty-foot equivalent units, 20*8*8,5 láb, kb. 39 m³) (Forrás: <http://www.bilkombi.hu/?id=136>, ill. Szabó Sz. [2008]: A közlekedés földrajza. In.: *Fejlesztés ipar- és közlekedésföldrajzból.* (Szerk.: Vidéki I.). Egyetemi tankönyv, Eötvös Kiadó, 209–226. o.)

Kiemelést érdemel a szolgáltatások közül a korszerű irodaház-építés, amely Budapesten a legnagyobb méretű. 1999-be 106 000 m² összterületű irodaházat adtak át, 2000-ben ez a szám meghaladja a 150 000 m²-t²⁵.

Kapcsolatok a Központi (budapesti) régió és más országrészek között

Előtérben állnak a gazdasági (beleértve az áruforgalmi, hírközlési és vízügyi) kapcsolatok. A Központi (budapesti) régió hagyományosan energiahordozó, nyersanyag, ipari féltermék és élelmiszer behozattal rendelkezik más országrészekből. A termelés szerkezeti átalakulásai 1990 után ezt a felhozattal jelentősen módosították. Minden hagyományos termékből kevesebb jön, különösen a borsodi körzetből. Mérséklődött a Központi régió áthaladó vasúti tranzitforgalom, de a közúti – főleg nemzetközi – kamionforgalom erősödött. A gyümölcs- és zöldségfelhozatal átmenetileg a távolabbi országrészekből is erősödött (az 1980-as évek második fele), amit az erősen megemelkedett üzemanyagárak az 1990-es évekbe mérsékeltek. Ennek hatására erősödött a városkörnyéki föliás zöldségtermesztés. Jelentős változás állt be a raktározás területi elhelyezkedésében és ezzel kapcsolatban a Központi (budapesti) régió nagyobb városainak közúti teherforgalmában. Mind a magyar, de különösen a külföldi cégek sok raktártelepet hoztak létre a városszéleken, gyakran a közigazgatási határon túl.

A budapesti gépipar, textilipar és egyéb iparágak gyengülésével (Csepel Autógyár megszűnése, az Ikarusz termeléseszkökenése²⁶ stb.) mérséklődött a budapesti ipar kooperációs kapcsolatrendszere a vidékkel. Ugyanakkor erősödött a Nyugat-Európával fennálló „bedolgozó” áruforgalom. Legkevésbé a budapesti vegyipar kooperációja csökkent, bár a külpiazi helyzet függvényében az ingadozás megfigyelhető. A technológiák korszerűsödésével egyes iparágak alapanyagigénye megváltozott. A papíriparban pl. lecsökkent a cellulóz felhasználása, és megerősödött a papír újrahaznosítása, s ezzel együtt a használtpapír begyűjtés és import. A külföldi cégek megrendelése alapján megerősödött (a már korábban is jelzett) bedolgozórendszer, ennek területi megjelenítése szintén a kutatás, ill. a kapcsolatok tárgya.

Önálló kérdés a Központi (budapesti) régióból vidékre áramló áruforgalom és szolgáltatás vizsgálata. A vidéknek nyújtott sokszínű szolgáltatás nagyobb, strukturáltabb, mint fordítva. A felsőoktatásban a hallgatói létszám emelése nyomán erősödtek a kapcsolatok. A turizmusban, kutatásban, egészségügyben, és tervezésben nehezen megállapítható a kapcsolatalakulás, a helyi szervek önállóságának növekedése és más tényezők miatt.

²⁵ Az irodaház építési hullám az elmúlt 10 évben is folytatódott, így a béroda állomány időközben megközelítette a 2 millió m²-t (Forrás: *Ingatlanpiaci jelentés 2008*. Budapesti Ingatlan-tanácsadók Egyesület Fóruma).

²⁶ 2007-ben az egykori Ikarus utolsó utódcége is megszűnt (Ikarus Egyedi Autóbuszgyár, Mátyásföld). Az autóbuszgyártás hagyománya azonban néhány cég révén továbbra is jelen van a régióban (pl. az Alfabusz Székesfehérváron).

A Központi (budapesti) régió nemzetközi kapcsolatai

A gazdasági kapcsolatok mennyiségi vonatkozásban különösen a volt KGST országokkal csökkent (de országonként nem egyforma intenzitással). Az Európai Unió országgal erősödtek.

A Központi (budapesti) régió jelentős mennyiségben importál fekete- és színesfémeket, energiahordozókat, faárut, egyéb építőanyagokat, vegyipari alapanyagokat és féltermékeket, papírgyártáshoz alapanyagokat, bőr- és szőrmeipari alapanyagokat, háztartási- és kozmetikai ipari alapanyagokat és féltermékeket, élelmiszeripari, és ezen belül édesipari alapanyagokat és féltermékeket, textilipari alapanyagokat és féltermékeket, továbbá fém-tömegcikkeket, ipari készáru és élelmiszert. Ugyanígy jelentős a régió exportja is. A KSH adatszolgáltatása jelenleg a forgalom területi bontását nem teszi lehetővé, ezért egy alaposabb kutatással lehetne csak megbecsülni a a régió részesedését a külforgalomból. Ugyanez vonatkozik az interdependenciákra, raktározási- és szállítókapacitási vonzatokra.

A forgalom egészére azonban biztonsággal kimondható az EU dominanciája. A megváltozott helyzetnek megfelelően becsülni kellene a szabadalmi és tervezési szellemi importot és exportot.

Az oktatási-kulturális, egészségügyi, politikai és igazgatási kapcsolatok terén Budapest vezető szerepének kirajzolódása várható, az ide tartozó intézmények túlsúlya alapján. Vizsgálható: a tanulmányutak, ösztöndíjak, kutatási kapcsolatok területi megoszlása, zenekarok, énekarok, művészeti szereplések kapcsolatai (beleértve a fogadásokat is), továbbá az egészségügyi intézmények nemzetközi kapcsolatai, beleértve a gyógyfürdők forgalmát. A politikában és igazgatásban szereplők intézményközi mozgásának gyakoriságát és súlyát a nemzetközi kapcsolatokban szintén meg kellene közelíteni, de idevágó tapasztalatok, korábbi vizsgálatok hiányoznak²⁷.

Külön vizsgálandó kérdés a Központi (budapesti) régió a környező országokra kiterjedő térszervező hatása, ill. funkciója. A gazdasági tekintetben fokozatosan összefonódó, együttműködő világban a pénzüke egyre nagyobb szerepet játszik. Budapest a multinacionális vállaltok jelentős bázisa, amelyek innen igyekeznek tovább terjeszkedni. Ezen keresztül Budapest már ma is rendelkezik térszervező, irányító funkciókkal, melynek erősödése várható. A szomszédos országok gazdasági centrumai közel fekszenek Budapesthez. Relatív jó ezekkel a vasúti és közúti közlekedés. Mind több ilyen centrummal van rendszeres légi közlekedés, amely lecsökkenti a személyes érintkezés idejét. Az utazási-szállítási feltételek további javítását szolgálják a folyamatban levő és tervezett vasútépítési (Szlovénia-Adria) és autópálya építési munkálatok, valamint kikötőépítés (Fiume)²⁸.

Egyre jobb a távközlési helyzet. A gazdasági kapcsolatok erősítéséhez hozzájárul a jogszabályi környezet várható javulása (a hosszabb távra érvényes jogszabályok kialakulása a kelet- és délkelet európai országokban), tovább az idegennyelv-ismeret és szakképzett-

²⁷ A migrációval kapcsolatban L. Rédei Mária az utóbbi években több tanulmányt és könyvet is publikált (pl.: Rédei Mária, 2006: Tanulási célú migráció a világban és itthon. *Demográfia*. 49. 2–3. 232–250. o.; Rédei M., 2006. *Földrajzi Közlemények*. 130 (54). 1–2. 29–38. o.; Rédei M., 2007. *Mozgásban a világ*. Egyetemi tankönyv. ELTE Eötvös Kiadó, 568. o.)

²⁸ Az elmúlt 10 évben megépült a tanulmányban is említett villamosított vasútvonal (Zalalövő-Hódos), valamint mára már teljesen elkészült az Adria felé vezető M7 autópálya.

ség javulása. A multinacionális cégekre a nyelvismeret vonatkozásában a türelmi idő adás jellemző.

Budapest térszervező funkciójával összefüggésben külön figyelemmel kellene kutatni az ún. urbánus hegyhát jelentőségét (a városközi kapcsolatokat) magyar és nemzetközi relációban. A városok és a hozzájuk tartozó agglomerációk ipari üzemei erőteljesen egymással kooperálnak, szinte kiszakadnak a környezetükből. Mennyire érvényes (egyáltalán érvényes) ez a jelenség Budapest–Magyarország, ill. Budapest–külföld relációban?

A nemzetközi turisztikai kapcsolatok terén Budapest és a Központi (budapesti) régió néhány pontja (Esztergom, Dunakanyar, Ipolytarnóc, Vérteszőlős, Velenci-tó stb.) kiemelkedő jelentőségű. Ugyancsak kiemelkedő a Központi (budapesti) régió szerepe a turizmus szervezésében és az itt dolgozó szakemberek képzésében.

Felhasznált irodalom

- Beluszky, P. 1998: Történeti áttekintés. In.: *Magyarország az ezredfordulón: Budapest – nemzetközi város.* (Szerk.: Glatz Ferenc). Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 27–46. o.
- Eke P.-né 1998: Magyarország részvétele az újkeletű nemzetközi migrációban. In.: *Magyarország az ezredfordulón: Budapest – nemzetközi város.* (Szerk.: Glatz Ferenc). Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 183–201. o.
- Enyedi, Gy. 1998: Budapest – kapuváros?. In.: *Magyarország az ezredfordulón: Budapest – nemzetközi város.* (Szerk.: Glatz Ferenc). Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 47–55. o.
- Fleischer, T. 1998: Budapest regionális szerepköre és az autópályák. In.: *Magyarország az ezredfordulón: Budapest – nemzetközi város.* (Szerk.: Glatz Ferenc). Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 163–180. o.
- Iványi, Gy. 1998: *Budapest a pénzügyi világszínpadon: sztár, epizodista vagy statisztika?* Kézirat.
- Molnár, L. 1998: *Budapest regionális közlekedési csomópont.* Kézirat.

